

Magyar Marietta Mirjam

A szerzetesi élet formái a történelemben

A kétezer éves egyház történetét a kezdetektől végigkíséri a szerzetesek élete és szolgálata, mely mélyen az Úr Krisztus példájában és tanításában gyökerezik. Az evangéliumi tanácsokban megélt szerzetesi életforma Isten különleges ajándéka egyházának, ezért mintegy elválaszthatatlan az egyház életétől: ez jeleníti meg ugyanis Jézus személyének leglényegesebb vonásait, s így az összes hívők figyelmét Isten Országának jelenvaló és eljövendő misztériumára irányítja. A Krisztus-követésnek ez a sajátos útja már az apostolok életében megnyilvánult, amikor az Evangélium szolgálata miatt családjukat hátrahagyták (Péter és társai), és Isten és az egyházak szolgálatára szentelték magukat (Pál).¹

Az egyházatyák kora különféle teológiai reflexiókkal reagált a korai egyházban megszülető remete-, illetve szerzetesmozgalomra, de abban mindannyian megegyeztek, hogy a szerzetesi életet – mint a személyes evangéliumi tökéletességre irányuló életformát, melynek célja az Istennel való egyesülés – szívesen támogatják és ajánlják. Természetesen nem tekinthetünk lényegi elemként minden olyan aspektusra, amely a szerzetesi élet kialakulásának és fejlődésének folyamán megjelent. Ellenkezőleg, hogy megértsük ennek az életformának a valódi lényegét és célját, figyelmet kell fordítanunk azokra a történelmi tényekre és körülményekre, amelyekben ezek az elemek megszülettek és hatottak. Ez az időszak tartalmazza ugyanis az összes fontosabb állandó és változó elemet is: egyesek a századok során felerősödtek, formálódtak, mások lassan leoptak, illetve átalakultak.

Az Isten-központú, az evangéliumi tanácsokra épülő szerzetesi élet kezdetei a szíriai egyház első két századára nyúlnak vissza, ahol az úgynevezett *szüzek* és *özvegyek rendje* (*ordines*), illetve az *aszketák* mozgalma az ösegyházban először kialakult. Életállapotukat szabadon választották, mely állandó (*status virginum*) volt, egyébként azonban otthon éltek és kezdetben semmilyen külső megkülönböztető ruházatot sem viseltek. Az Evangélium tanítására figyelve fokozatosan egyre inkább a figyelem középpontjába került maga a Tanító, Jézus, és az ő életmódja. A szerzetesi életformát ezért ezek a rendek és mozgalmak közvetlenül Jézus személyéből és életmódjából vezették le, ami hivatkozási és viszonyítási alappá vált számukra. Hogy Krisztus követésében milyen parancsok és tanácsok kerültek előtérbe, az nagymértékben függött a különféle egyházak és csoportok eszkatologikus felfogásától.² Az azonban egyértelmű, hogy minden esetben fontos helyet foglalnak el az úgynevezett *követési perikópák* (Mt 8,19–22; Mt 10,17–22; Mt 19,10–12). Az ezekben fellelhető tanítást és személyes felszólítást követve a szüzek (férfiak és nők) életének legfőbb jellemzője – s a majd kialakuló szerzetesi életnek is első központi eleme – az önmegtartóztatásban való szüzi élet. Ez a keresztény életre egyébként is jellemző általános megtartóztatáson túl a házasságról való teljes lemondást jelentette, melynek lényege a Krisztushoz való kizárólagos és egészen szoros odatartozás. A szüzek élete az Úréhoz hasonul, őrá koncentrált, „osztatlan szívvel” neki szentelt (1Kor 7,34), és könnyebben Istenhez ragaszkodó. Így nyilvánvalóvá válik, hogy a kereszténység az ókori világgal ellentétben nem kultikus, hanem aszketikus értelemben tekint a szüzességre, amely a *szentséggel* áll kapcsolatban.

A *szüzességgel* szorosan összekapcsolódik, és az evangéliumokban gyakran megjelenik (Mt 5,48) a tökéletesség kérdése. Jézus tanításának vagy személyes példájának utánzását a keresztény közösség elsősorban az ő parancsainak teljesítésében látta, míg a kialakuló szerzetesség azt inkább az ő követéseként, mintegy spirituális útonlevésként értelmezte, melynek világos és legbiztosabb útja a radikális *aszkézis*. A tökéletességre való

¹ Vö. II. János Pál: *Vita consecrata. Apostoli buzdítás a megszentelt életről és annak küldetéséről az egyházban és a világban*. (Ford. Diós István.) Szent István Társulat, Budapest, 1996, 1.

² Lásd Vanyó László: „*Legyetek tökéletesek*”. *Tanulmányok a keresztény aszkézis történetéhez a szerzetesség kialakulásáig*. Szent István Társulat, Budapest, 1991, 12–13.

törekvésnek ez a sajátos útja különböztette meg a szüzek rendjének életét a többi hívőétől. A szüzek és aszkéták életét az önmegtagadás különféle formái hatják át: leginkább a szüntelen dicsőítő és kérő imádság, a szeretet cselekedetei és az aszkézis gyakorlatai, a vezeklés különféle formái, főként a böjt és a virrasztás, illetve az önkéntes szegénység, egyszerű életvitel. Mindezek célja az őszinte szívbeli megtérés, a szüntelen *metanoia*, mely egyben a kegyelem eredménye. A keresztény közösség számára ez a radikálisan evangéliumi élet kezdettől fogva rendkívül fontos volt, Isten jelenvaló, egész embert betöltő szeretetét ragyogtatva fel a hívek számára, egyben pedig láthatóan megjelenítve az egyházat mint Krisztusnak, a királyi vőlegénynek szűzi menyasszonyát.³ Erre utal, hogy egyházi rendtartásokban is fennmaradtak rájuk vonatkozó előírások (*Didaskalia*, *Didakhé*). Az életforma dicsérete egyre-másra jelenik meg a kor teológusainak írásaiban: Alexandriai Szent Kelemen, Szent Ciprián, Origenész, Euszébiusz, Római Szent Kelemen, Szent Iréneusz, Antióchiai Szent Ignác és Szent Polikárp egyaránt magasztalják, egyes szír szerzők egészen az enkratizmusig.⁴

A 3. század folyamán különösen is az aszkézis és a vértanúság témája foglalkoztatta az üldözött keresztény közösségeket. A szüzesség dicsérete mellett ezek a legdominánsabbak Tertullianus írásában. Nem véletlen, hogy a század folyamán a keresztény életet sokszor a háború és harc metaforáival jellemzik, melyek önkéntelenül is az önmegtagadási gyakorlatokra és az erényekre irányították a figyelmet, ahol „a hit is hadjáratot visel”.⁵ Így jelenik meg az összefüggés szüzesség, aszkézis és vértanúság között, mely a Krisztus melletti tanúságtétel legradikálisabb formája.

Nem sokkal a keresztényüldözések megszűnése előtt, a 3. század végén egy új jelenségre lehetünk figyelmesek: az aszkéták kiválnak a keresztény közösségből és elvonulva a pusztába, Egyiptom sivatagjaiba (Kellia, Nitria, Heraklopolis, Thebais), megteremtik a saját közösségeiket, mintegy a pátriárák és a próféták – Mózes, Dávid, Illés, Jeremiás – kései utódainak tekintve magukat. A Remete Szent Antal (251–356) neve által fémjelzett mozgalomban a fokozatos tisztulás és a keresztény tökéletesség útja a többnyire teljes magányban töltött remeteélet (*anakhoretszisz*, *eremitész*), eszközei pedig a kemény fegyelemben gyakorolt aszkézis, a cölibátus és az ezektől elválaszthatatlan lelki gyakorlatok (elkülönülés, visszavonulás a világtól, imádság, csönd, extrém böjt, a cella magánya és a kétkezi munka fegyelme). Az aszkézis rendületlen gyakorlása által a remete a lelki kiegyensúlyozottságra, a teremtetett dolgoktól és javaktól való teljes elszakadásra törekszik, hogy lelke, akarata és minden képessége és vágya egyedül Istenre irányuljon és nála lakozzon, vele szeretet-közösségre jusson. Ez a törekvés azonban egyes remeték értelmezésében néha elhajlásokra is vezethet, sztoikus apátiába, esetleg lelki akrobatizmusba torkollhat (oszloposok, nemalvók, hallgatók, reclususok stb.). Ennek tisztázására Cassianus így határozza meg közelebbről a remeték által gyakorolt aszkézist: azok a szív tisztaságának és Isten látásának az eszközei. Az egyiptomi remeték képviselik a szerzetesi élet kezdeteinek aszketikus és misztikus teológiáját. Ennek az időszaknak egyik legjelentősebb irodalmi műve az *Apophthegmata Patrum* (Az Atyák mondásai) című szentenciagyűjtemény,⁶ amelybe az egyiptomi szerzetesek történeteit és mondásait gyűjtötték össze, így hagyományozva az utókorra a 4–5. századi remeték spirituális gyakorlatait és tapasztalatait.

Remete Szent Antal életét, amely különösen a bűnökkel, bűnre való hajlammal, kísértésekkel, démonokkal vívott harca miatt vált érdekessé a mindenkori keresztény olvasó

³ Vö. Vanyó László: i. m. 33.

⁴ A görög *enkhrateia* (önmegtartóztatás) szóból. Hitéleti szélsőség, amely aszkéta ideálok túlzásaként megveti és tiltja a húsevést, a borivást és a házasságot (egyes gnosztikus irányzatok enkratizák voltak). 340 körül a Gangrai zsinat kiközösítette azokat, akik a húsevést, a borivást és a házasságot megvetik, vagy az üdvösség érdekében tiltják. Az egyházatyák inkább a hitben és a Krisztus iránti jegyesi szeretetben való elmélyedésre, szolgálatra, szerénységre, a külső díszek (ruházat, ékszer, hajviselet) mellőzésére biztatják a szüzeket.

⁵ Vanyó László: i. m. 89.

⁶ Lásd: *A szent öregek könyve. A szerzetes atyák mondásainak ábécé-sorrendes gyűjteménye.* (Ford. Baán István.) Jel Kiadó, Budapest, 2010.

számára, s amelyben Antal az isteni titkokba beavatottá és istenhordozóvá vált, Alexandriai Szent Atanáz püspök írta meg 365 körül, nem sokkal Antal halála után.⁷ Ezt az életrajzot, illetve a sivatagi atyák életmódját a nyugati egyház a Betlehemben, majd Egyiptomban remetéskedő, de germán vidékről származó Johannes Cassianus (360 k.–430 k.) közvetítésével ismerte meg.⁸ Antal megtérésének története és életpéldája nagy hatást gyakorolt rá, de nem kevésbé Tours-i Szent Mártonra (316–397) és másokra, akik Európa erdeiben és pusztáiban először kezdték meghonosítani az egyiptomi remeték életformáját. Cassianus hatása azonban túlmutat ezen a közvetítésen: egyrészt mert praktikus tanácsai miatt (például a bűnöktől való módszeres szabadulás útja, az imádságban való előrehaladás módja) kedvelt olvasmánya volt a középkori monostoroknak, másrészt mert ő veti fel először a *vita activa* és a *vita contemplativa* közötti megkülönböztetést, amely mélyen gyökeret ver a nyugati szerzetesség gondolkodásmódjában.⁹

Még Antal életében, az üldözések megszűnésével párhuzamosan megjelenik a szerzetesség egy másik, közösségi formája is, melyben a sivatagi atyák a szolgálat fontosságát hangsúlyozzák: a szerzetes az egyházat és az emberiséget szolgálja a maga szent harca és közbenjárása által. Az aszkéták közösségi életformáját (*monaszticizmus*) a pogány katonából lett szerzetes, Pakhomiosz (288/292–347) teremti meg a 4. század elején.¹⁰ Nála már megjelenik a szerzetesi élet fent említett, kifejezetten ekkleziológiai indoklása: a *cönobita* (közösségi) élet a kölcsönös szolgálatot valósítja meg és fejezi ki, s mint ilyen, kifejezett célja, hogy a tökéletességet és az üdvösséget mind több keresztény társa számára elérhetővé tegye, a lelki küzdelmet megszervezze és az erőket egyesítse. A szerzetesi életre vonatkozó elképzeléseit jól megjelenítik – eredetileg kopt nyelven írt – szabályai, intelmei, parancsai és törvényei, melyekkel a közös életformát megszervezte. Míg Pakhomiosz szavai és gondolatai mélyen bibliaiak, a Szentírástól átitatottak, monostorai katonai táborokra emlékeztetnek: fal vette őket körül, s a remeték saját cellái mellett közös helyiségek voltak benne az imára, étkezésre, munkára, tanulásra és vendégek fogadására. Ebben a közös élettérben (*koinosz biosz*) a szerzetesek szigorú és egységes napirend – közös liturgikus imaórák, munka, tanulás, étkezés – szerint élték szentségre törekvő életüket.¹¹ Talán a legfontosabb vonása Pakhomiosz szabályzatának, hogy a remeték egyénre szabott gyakorlataival ellenében ő az átlag keresztény ember – férfiak és nők – számára próbált életkeretet biztosítani, melyben mindenki törekedhet, hogy megtegye Isten akaratát. Elképzelései új erényeket hívnak életre: a szigorú aszkézissal szemben inkább az *alázatosság* és az *engedelmesség* kapnak hangsúlyt, melyek elengedhetetlenek a békés közösségi élethez és a valódi felebaráti szeretet gyakorlásához. Szintén Pakhomiosz közösségeinél jelenik meg először a szerzetesi egyöntetűség a ruházatban (állatbőr, illetve nyírt szörme, bőrv, kukulla, köpeny, saru és bot), ami később a szerzetesi habitusban ölt testet. A pakhomioszi szerzetesi ideál jelenik meg a kis-ázsiai Nagy Szent Vazul (329/330–379) szerzetesi szabályzatában is, mely máig meghatározza a keleti szerzetességet.

A nyugati szerzetesség két fontos alapítónak köszönheti létrejöttét, akik már mindketten ismerték az egyiptomi remeték és monachusok életmódját, akiknek regulái alapjaiban formálták mind a monasztikus, mind az apostoli szerzetesi élet alakulását, s mindmáig használatosak: Hippói Szent Ágoston és Nursiai Szent Benedek. Amikor a szerzetesi élet kronológiájában hozzájuk érkezünk, az életforma minden lényeges és meghatározó eleme már kialakult és megszilárdult: evangéliumi tanácsok szerinti, életre

⁷ In: *A III–IV. század szentjei*. (Szerk. Vanyó László.) Jel Kiadó, Budapest, 1999.

⁸ *John Cassian: Conferences*. (Szerk. John Farina, ford. Colm Luibheid.) Paulist Press, New York, 1985.

⁹ Nála ugyan még nem az úgynevezett tevékeny, illetve szemlélődő élet megkülönböztetését jelentik ezek a fogalmak, hanem az előbbi célja az erények és a szívtisztaság megszerzése, következőképpen a közösségben élő kezdők életformája, míg az utóbbi a tapasztalt remeték sajátja.

¹⁰ Fidelis Ruppert: *A pakhomiánus szerzetesség és a kolostori engedelmesség kezdetei*. (Ford. Szopkó Márk.) Pannonhalmi Főapátság, Pannonhalma, 2001.

¹¹ Peter King: *A monachizmus nyugaton. A monasztikus szerzetesség története a Latin Egyházban*. (Ford. Balássy András.) Szent István Társulat, Budapest, 2007, 20–23.

szólóan elkötelezett élet; ehhez kapcsolódó radikális aszkézis; közösségi élet és élettér; közös, liturgikus imádság; kétkezi munka és stúdium; szerzetesi, szabályozott fegyelem; egységes, megkülönböztető ruházat és hajviselet.

Szent Ágoston (354–430) regulájában egy városban lakó, mélyen közösség-orientált szerzetességgel találkozunk,¹² amely egyszerre van közel a templomhoz és a püspökhöz, megtestesítve az egyház belső egységét, amelyet mind a laikus szerzetes (*praepositus*), mind a pap (*presbyter*) szolgál. Isteni és emberi egyszerre jelenik meg Ágostonnál, az általa elképzelt monasztikus élet alapja és célja ugyanis a főparancs beteljesítése: Isten és a felebarát szeretete, ahol valóban barátság az, ami a szerzetest Istenhez és testvéreihez fűzi. Imádság, egység, barátság, szeretet, megbocsátás, szolgálat az Ágoston-regula kulcsszavai; sok más írása pedig mintegy lelkielési eligazítás mindazoknak, akik rövid szabályzatát életre kívánják váltani. Ugyan az Ágostonos Rendet mint különféle ágostonos remeték gyülekezetét csak 1244-ben egyesíti először IV. Ince pápa, a regula maga mintegy önálló életre kelve számos papi káptalan, monasztikus és kolduló szerzetesközösség, sőt lovagrend és missziós társulat szabályzatának alapját képezi majd (például premontreiek, domonkosok, pálosok, szerviták, gilberinusok, mercedáriusok, orsolyiták stb.). Nem véletlen, hogy regulája elsősorban azokat a rendeket szolgálta jól, akik a pusztába kivonuló remeteélettel ellentétben az urbánus, keresztény közösségeket szolgáló pasztorális-tanító életmódot ismerték fel hivatásukként.

Szent Benedek értelmezésében a monasztikus élet az Úr szolgálatának iskolája, ahol a szerzetes az apát bölcs vezetése alatt készséges tettekkel és az engedelmesség fáradságos munkájával tanul, hogy így váljék Krisztus harcosává.¹³ Ágoston szükségszerűségével ellentétben a benedeki regula rendszeres, alaposan kidolgozott, 73 fejezeten át hosszan ecseteli a szerzetesi életnek mind a spirituális, mind gyakorlati vonatkozásait és tennivalóit. Míg Ágoston elképzelésében az előljáró szolgálja a közösségnek, szinte alig emelkedik ki abból, Benedeknél az apát egyértelműen a lelki mester szerepét tölti be, aki a szerzetesek számára Krisztus képviselője, a közösség feje és tanítója. A hallgatás, alázat, engedelmesség és személyes szegénység hangsúlyozása egyértelműen utal a monasztikus hagyomány átvételére és átörökítésére, melyek segítségével a bencés szerzetes az erények megszerzésére és az üdvösség elnyerésére törekszik, távol a világ zajától és csábításaitól, az erdők, hegyek monostorainak magányában (Monte Cassino, Subiaco), az *ora et labora* lelket kiegyensúlyozó ritmusában. Mind Ágoston, mind Benedek számára a szerzetes belső hozzáállása a kulcskérdés: nem pusztán a teendőket írják elő, hanem annak a lelkiületnek a szükségességét taglalják, amely teret nyit a szerzetesi állapotban megélt sajátos Istenkeresésnek és életszentségnek. Benedek regulájának hatását a nyugati szerzetességre nehéz volna túlbecsülni. Alig fél évszázaddal a szent halála után már a korabeli Itália minden monostora ezt használta, majd a kamalduliak, vallambrosiak, ciszterciek, celesztinusok, trappisták, de felhasználták a klarisszák és sok modern apostoli közösség is. A 10. században a Cluny-reform hívei már azt tűzték ki célul, hogy a nyugat valamennyi monostorát a benedeki regula alá vonják, s az egyöntetű fegyelem, egységes (és fenséges) liturgia és a megszilárdult monasztikus szokások valóban nagy vonzerővel bírtak.

Időben legközvetlenebb hatását azonban a Brit-szigeteken és az ír szerzetesség körében fejtette ki Szent Benedek szabályzata, ahol ugyan a szerzetesek gael nyelven számos saját regulát alkottak és használtak (Szent Columban, Szent Columcille, Szent Ciaran, Szent Cormac), spirituális és gyakorlati vonatkozásban azonban erősen Szent Benedek, sőt Nagy Szent Vazul és Cassianus szellemiségét követték. Az ír monostor-központú püspökségek, híres kelta *scriptoriumok*, vagy Glendalough, Iona, Bangor, Armagh és Kildare nagyszámú

¹² „Először is azért gyűltetek össze, hogy egyetértésben lakjatok a monostorban, és egy szív, egy lélek legyetek Isten keresve” (*Regula*, 1–2). *The Rule of Saint Augustine*. (Szerk. Tarcisius van Bavel. ford. Raymond Canning.) OSA, Darton, Longman and Todd, London, 1984.

¹³ *Regula, Prológus*. In: *Szent Benedek Regulája*. (Ford. Söveges Dávid OSB.) Bencés Kiadó, Pannonhalma, 1995.

monachusának jelentőségét kevésbé ismeri a szerzetesi élet iránt érdeklődő olvasóközönség,¹⁴ pedig a Karoling-korban a Skót-szigetek közvetítésével a Meroving Galliába is eljutottak, s megkezdtek nagyhatású térítőmunkájukat a kontinensen (Luxeuil, Fontaines, Bobbio, Richenau és Sankt Gallen monostorai). A missziós munka a kelta monachusok önmegtagadó, vezeklő, önkéntes száműzetést (*mortificatio, peregrinatio*), sőt gyakran vértanúságot is vállaló hősies szerzetesi életének egyik vetülete, különösen is a korban még pogány germánok körében. Ebből a munkából azonban a helyi bencés szerzetesek is kivették részüket.

Nem sokkal az ír térítők és a clunyi reform megjelenése után azonban új ága támadt a nyugati szerzetességnek, mely a szigorúbb aszkézist kereső, a benedeki regula teljes megtartását hangsúlyozó kis létszámú szerzetessel alapított molesme-i, illetve citeaux-i kolostorból indult ki 1098-ban. A nehézségeket sem nélkülöző indulás után Clairvaux-i Szent Bernát (1090/1091–1174) és társai virágoztatták fel a ma már Ciszterci Rendként ismert közösséget, mely előbb Galliában, majd Európa minden országában gyorsan terjedt, meghonosítva az „új” szerzetesi ideált: a világtól való elszakadás, radikális (egyéni és közösségi) szegénység, kemény és állandó kétkezi munka (földművelés), szigorú aszkézis (böjt, virrasztás), stúdium, a liturgikus imádság fontossága és elsőbbsége. Elsősorban a mezőgazdaság és a művelődés területén hatott a Ciszterci Rend olyan mértékben az európai egyházra és társadalomra, amit nehéz lenne felbecsülni. Az ezredforduló ősi monasztikus eszményeket kereső lendülete más *remeterendek* – kamalduliak (1012), karthauziak (1084) – születését is magával hozta, de már érett az idő egy új szerzetesi életforma megjelenésére is.

Véleményem szerint igen érdekes a Xanteni Szent Norbert (1080/1085–1134) által alapított Premontrei Rend (1120). Ez az a közösség, amely időben, lelkiségben és tevékenységben egyaránt mintegy áthidalja a tisztán monasztikus, szabályozott kanonoki és a koldulórendek közötti árnyalatokat és fejlődési fázisokat. Az erősen laikus jelleget képviselő monasztikus szerzetességgel szemben ugyanis a premontreiek már az új, klerikus jellegű szerzetességet képviselik, és pasztorációs munkájukkal egyértelműen a *koldulórendek* vándorprédikátorai felé mutatnak. A koldulórendek a 13. század hatalmas spirituális (misztika) és intellektuális (skolasztika) felvirágzását hozták az egyház számára, s nem utolsósorban hatalmas számbeli fellendülést is a szerzetesek és szerzetespapok számát illetően. A koldulórendek családjába tartoznak a ferencesek (1209), domonkosok (1216), kármeliták (1156), később pedig a szerviták (1233), ágostonosok (1256), sőt forma szerint a jezsuiták (1534) is. Nevük arra utal, hogy sem az egyes szerzetesek, sem a rendi közösségek nem rendelkezhetek semmiféle megélhetést biztosító tulajdonnal, földbirtokkal – ez alól csak kolostoraik képeztek kivételt –, hanem adományokból, prédikáló, illetve tanító munkájukért kapott alamizsnából éltek. A koldulórendek egyik fontos ismertetőjegye, s újszerűségüket is jól illusztrálja, hogy a stúdium és a pasztorációs-tanítói munka teljesen átveszi a kétkezi munka monasztikus kötelezettségét, megteremtve ezzel az úgynevezett *vita mixtát*, mely magában foglalja és ötvözi mind a kontemplatív, mind az aktív szerzetesi életet. Említésre méltó még a női rendek és monostorok felvirágzása a koldulórendekhez kapcsolódva, illetve a laikusok csatlakozása a különféle szerzetesi harmadrendekhez és lelkiségekhez.

Bár az első lelkesedést és lendületet követően a késő középkor folyamán megjelennek a hanyatlás jelei, elsősorban a szerzetesi fegyelem terén (conventuális élet, *vita privata*, kommandátor-rendszer), s ennek megfelelően csökken a bizalom is ezekben a szerzetesi intézményekben,¹⁵ ezzel párhuzamosan megjelennek a *devotio moderna*, illetve az úgynevezett obszerváns reform-mozgalmak is, amelyek azon túl, hogy saját közösségeikben a belső megújulást célozták, egyben előrevetítették a reformáció korában megszülető rendek fontosabb vonásait is. Mivel a késő középkor felvilágosult vallásosságának központi témája volt a Krisztushoz való, megalkuvást nem ismerő visszatérés,¹⁶ ez mélyebb, személyesebb,

¹⁴ Peter King: i. m. 71–82.

¹⁵ „Svéd Szent Brigitta saját korának szerzetesrendjeit egy olyan elhanyagolt szőlőskerthez hasonlította, ahol a szőlőtövek a sok gaz miatt már-már képtelenek gyümölcsöt teremni.” Peter King: i. m. 244.

¹⁶ Vö. uo. 290.

radikálisabb lelki életre sarkallta a 16. század rendjeinek szerzeteseit, amelyben obszervancia és disziplína szorosan összefonódtak egy mély, belső imádságos élettel. Ennek a kornak messze ható hozadéka volt a Kármelita Rend reformja (Sarutlan Kármeliták, 1562, 1567),¹⁷ és a Jezsuita Rend megszületése (1534),¹⁸ de számos más, szabályozott papi közösség megalapítása is: oratoriánusok (1575), kamilliánusok (1584), piaristák (1597). Avilai Szent Teréz a kitartó belső ima, Loyolai Szent Ignác a lelkigyakorlatok, Néri Szent Fülöp a szegények szolgálata, Lellisi Szent Kamill a betegek ápolása, Kalazanci Szent József pedig a tanítás művének hangsúlyozása révén alkottak maradandót mind saját életművük, mind az általuk alapított rendek által. A reformáció viharaiiban ezek a rendek hozták meg azt a katolikus szellemi-lelki-teológiai megújulást, melyet a Trentói zsinat (1545–1563) tűzött ki célul. De jól megfigyelhető az is, hogyan hozott a reformáció százada egy egészen aktív apostoli irányultságú hullámot a szerzetesség életébe, s bár nem hiányoztak a későbbi századokból sem az új monasztikus kezdeményezések (kapucinusok 1525, trappisták 1664), a Trentót követő időszak egyértelmű tevékeny elmozdulást mutat.

A zsinat nagyhatású reformtervezeteket dolgozott ki a szerzetesi intézmények számára, amelyben egységesítette a regulákra és konstitúciókra vonatkozó rendeleteket, törvényi kereteket adott a klauzúrát, a szegénység gyakorlatát, a noviciátus és fogadalmétel kritériumait, a liturgikus szokásokat, a kánoni vizitációt, a missziós térítőtevékenységet és a szerzetesi élet különféle más gyakorlatait illetően. A következő évszázadok szerzetesi élete ebbe a mederbe terelődött, gyakran feszegetve azonban annak kereteit, különösen ami a női rendeket illette, ahol már a 16. század végén megjelentek olyan kezdeményezések, amelyek a tágabb apostoli – betegápolás, oktatás – munkát célozták (Chantal Szent Franciska, Ward Mária), és ezért a klauzúra kötelezettsége igen nagy akadályokat gördített az útjukba. Az amerikai kontinensre, Ázsiába és Afrikába induló misszionáriusok számára könnyebb volt ezeknek a kereteknek az átlépése, mivel az életkörülmények ritkán kedveztek a monasztikus klauzúra felállításának és megtartásának. Éppen a missziós munka hozta magával egy új, teljesen a *vita activa* módjára élt szerzetesség megszületését: főként a Bosco Szent János által alapított szaléziak (1859) és az Szent Arnold Janssen által alapított verbiták (1875) gyakorolták ezt áldozatos missziós munkájuk által. De megszámlálhatatlan női intézmény is a 19. században kezdte meg apostoli munkáját világszerte, köztük számos, az úgynevezett *reguláris harmadrend*-be tartozó, a nagy monasztikus, illetve koldulórendekhez csatlakozó közösség, amelyek először vállalhattak aktív szerzetesi munkát a betegápolás, szociális munka, oktatás és nevelés terén. Ezek kánoni státuszát csak XIII. Leó pápa rendelkezései, illetve az 1918-as Egyházi Törvénykönyv paragrafusai rendezték, utat nyitva a 20. század modern intézményeinek. A 19. század az úgynevezett obszerváns reformok százada is volt, melynek folyamán a hagyományos monasztikus élet elemeinek felelevenítése és a hasonló lelkiségű, illetve történetű intézmények egységesítése volt a cél.

Az elmúlt évszázad a szerzetesség minden ágát felvonultatja előttünk: régi és új monasztikus közösségek, szerzetesi intézmények, apostoli élet társaságai és világi intézmények tagjai népesítik be a szerzetesi palettát. Egyesek a hármas evangéliumi tanácsok szerint ünnepélyes vagy egyszerű fogadalmakkal, mások ígéretekkel kötelezik el maguk; egyesek pápai vagy helyi klauzúrában, mások klauzúra nélküli közösségekben, megint mások otthonukban élik Istennek szentelt életüket; egyesek közösségben végzik a zsolozsmát, az egyház liturgikus imáját, mások kisközösségekben, esetleg teljesen egyedül; egyesek teljes magányban a munka és közbenjáró ima szolgálatát végzik az egyházért és a világért, mások az igehirdetésben, lelkivezetésben, imádságra segítésben, oktatásban, tanításban, nevelésben, betegápolásban, szociális munkában, a szerteágazó napi tevékenység forgatagában szolgálják Krisztust és embertársaikat. II. János Pál pápa mindegyiküket arra biztatja, hogy bizalommal

¹⁷ Puskely Mária: *Avilai Teréz*. Sarutlan Kármelita Nővérek, Pécs, 2001.

¹⁸ John W. O'Malley: *The first Jesuits*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1993.

tekintsenek a jövő felé, s életük így legyen Krisztus-várás, mely hűséges Krisztushoz, az egyházhoz, saját intézményeikhez és készséges korunk emberei iránt.¹⁹

¹⁹ *Vita Consecrata*, 110.